

Kur'an-Toplum Diyalojisi ve Anlam(an)ın Güncelliği

Mustafa TEKİN*

Öz Kur'an-ı Kerim, 23 sene gibi bir sürede nazil olmuştur. Bu nüzul sürecine bakıldığı zaman, Kur'an âyetleri ile gündelik hayat, ihtiyaç, talep ve sosyal olaylar arasında bazı paralelliklerin oluştuğunu görebiliriz. Bu durum bize Kur'an-ı Kerim'in sosyal hayat ile olan kopmaz bağını ve aynı zamanda aktüalitesini göstermektedir. Kur'an'ın evrensel olması, onun her zaman ve mekanda aktüalitesinin sürekli olmasını gerektirmektedir. Özellikle sosyal değişmeler; ortam, dil, âdet ve anlayışların da değişimini beraberinde getirmektedir. Bugün 1410 yıl öncesine göre kültürel, sosyal, ekonomik vb. birçok alanda ciddi değişimleri görmek mümkündür. Temel problem; Kur'an'ın bugünün insanı için de aktüel ve anlamlı olabilmesidir. Kur'an'ın aktüel tartışma ve problemlere cevap olabilmesi, onun mesajlarının bugünkü tekabül yetlerini ortaya koymak ile bağlantılıdır. Biz bu makalede, bu sorunları tartıştıktan sonra, bu konuda farklı yaklaşımları dile getirmekteyiz. Bu makale, özellikle bugün Kur'an'ı yetkin bir anlamının ancak Kur'an ile toplum arasındaki diyalojik ilişki içerisinde gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Hasan Hanefi, metin-realite ilişkisinden hareketle, realiteden metne gitmeyi önermektedir. Biz buradan hareketle, realiteden metne sorular sorulduktan sonra, alınan (üretilen) cevapların tekrar metin ile kontrol edilmesi gerektiğini önermekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, metin, realite, sosyal değişme, sosyal hayat.

The Dialogue Between The Holy Koran And Society

Abstract The Holy Koran revealed in a time period like 23 years. We looked at this time period, we can see some parallisms between the verses of the Holy Koran and daily life, requirements, demands and social events. This indicates unbroken link between the Holy Koran and daily life; at the same time the Holy Koran's actuality. Its actuality can be seen in every time and location. Because it has universal messages. Particularly social changes bring back some changes like mediums, languages, customs in understanding of the Holy Koran. Today it is possible to see serious changes in many areas. In this article, we want to express different approaches to these problems. This article specifically emphasizes that vigorous understanding of the Holy Koran can become true in a dilogue between the Holy Koran and society.

Key Words: The Holy Koran, text, reality, social change, social life.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi ABD; mtekin7@hotmail.com

Çok sıkça zikredilen “Kur’an-ı Kerim, bir hayat kitabıdır” söylemi, Kur’an ile hayat arasındaki çok boyutlu ilişkilere vurgu yapması bağlamında anlamlıdır. Söylem, bu boyutları “güncellik”, “tekabüliyet” gibi anahtar kavramlara vurgusu yanında, insanın varlık, bilgi ve değerler ile kurduğu/kuracağı ilişkilerin süreklilik ve evrenselliğine de atıfta bulunmaktadır. Zira hayatın nasıl yaşanacağı ve/veya yönetileceği ile ilgili temel parametrelerin bu ilişkiler üzerinden oluşturulacağını görmek zor değildir. Öte yandan “hayat” kelimesinin kapsamının genişliği, hem Kur’an-ı Kerim’in hitap alanı hem de Kur’an-insan ilişkisinin boyutu hakkında da fikir vericidir.

Kur’an ve toplum arasında diyalojik bir ilişkiden bahsetmek, aslında hem Kur’an’ın hem de toplumun ifade ettiği anlamlar üzerine tekrar düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Çünkü olmuş bitmiş bir bütünlük olarak Kur’an ile belirli bir tarihselliğin içerisinden damıtılarak gelen ve konjonktür bağımlı toplumu, hem ideografik hem de nomotetik karakteri arasındaki dengede ele almak gerekmektedir. Dolayısıyla “bugün”ün bakışı ve algılayışıyla Kur’an’ın ötesine geçerek onu daha genel geçer bir varlık, toplum, bilgi vb. anahtar kavramlar etrafında ve daha evrensel ilkelere değen boyutlarıyla da irdelemek, makalemiz açısından ciddi bir zemin oluşturacaktır.

Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Arkaplan: Kur’an Nedir?

Çok geniş kitleler Kur’an-ı Kerim’i ciltlenmiş, iki kapak arasına sıkıştırılmış, Allah’ın kullarına buyurduğu normatif ilkeler bütünü olarak görme eğilimindedirler. Böyle bir bakış ve algılayışın iki önemli noktanın altını çizdiğini söyleyebiliriz. Birincisi, Kur’an-ı Kerim, sadece bir kurallar manzumesi olarak düşünülmektedir. Bu da öncelikli olarak Kur’an üzerinden hayatı sadece helal-haram kategorileri içinde algılayıp resmetmeyi beraberinde getirmektedir. İkincisi ise, inmiş, tamamlanmış bir bütün olarak Kur’an’ın insan, evren ve dünya ilişkilerindeki sürekliliğin sağlanması hususundaki zaafiyetini görünürlü kılmaktadır.

Şimdi bunları biraz daha açmaya çalışalım. Aslında her ikisi de birbirini besleyen bu algılayışlar, hayatı kavrama noktasında bir takım sıkıntılar oluşturduğu gibi, insanın daha üst noktalara sıçraması ve “tarih”i okuması bağlamında da zihni daralmaları birlikte getirmektedir. Kur’an-ı Kerim’in normatif ilkeler bütünü ya da kurallar manzumesi şeklindeki algılanışı, bilhassa modern zamanlar söz konusu olduğunda daha da önemli bir anlam kazanır. Çünkü bu kurallar ve ilkeler, modern zihinler tarafından Tanrı’nın dünyaya aşırı müdahalesi şeklinde içeriklendirilebilmektedir. Seküler bir yaklaşımla dünya ve ahiret şeklindeki bölümlenmede Tanrı, uhrevi alanda konumlandırılır.

ılmaktadır ki, modern zamanlarda din tartışmalarında Müslüman dünyayı da etkileyen (Müslüman dünyaya sızan) hususlardan birisi de budur.

Diğer yandan geniş kitlelerin de Kur'an'ı, böyle bir kurallar manzumesi şeklinde anlaması söz konusudur. Bu yaklaşım biçimi, Kur'an-ı Kerim'in hayata dönük yüzünü de bu kalıplar içerisinde değerlendirmektedir. Dolayısıyla sürekli Kur'an'dan yapılacaklar/yapılmayacaklar listesi çıkararak salt bunun üzerinden hayata bakış, Kur'an ve varlık ilişkisine dair daha derin boyutların üzerini kapatmak bakımından işlevsel olabilmektedir. Tam da bu noktada, bir takım yanlış anlamaları gidermek üzere Kur'an-ı Kerim'in helal ve haramları olduğunu; ancak Kur'an'ın bunun çok üzerinde bir varlık algısı oluşturmaya çalıştığını söylemeliyiz. Bu bağlamda dinin temeli, hayatın bütünü'nün varoluşun gerçekliğiyle uyumlu bir şekilde nasıl düzenleneceği konusunda Allah'tan gelen rehberliktir¹ denilebilir.

Kur'an-ı Kerim, her şeyden önce Allah'ın (CC) insanlara bir mesajıdır. Böyle bir tanımlama, birkaç noktanın altını çizmektedir. Öncelikle Allah ve insan arasında hiyerarşik bir ilişki kurmaktadır. Zira mutlak bir varlık olan Allah, varlığı mümkün olan insana mesaj vermektedir. İkincisi, bu mesaj insanın hem kendisini yaratan Allah, hem diğer varlıklar hem de çevre ve nesnelere olan ilişkilerinin hakikat ve sınırlarına dair bilgiler vermektedir. İşte bu ikinci nokta kanaatimizce çok önemlidir. Çünkü insanın ciddi bir sorun olarak önünde bulunduğu ve tarih boyunca farklı felsefe, ideoloji ve dinler içerisinde aradığı bilgi budur; Hayatını nasıl ve hangi anlama göre inşa edeceği.

Üçüncüsü, ilk insandan bugüne kadar tarihsel uzamın genişletilmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü bu durumda bir mesaj olarak Kur'an ve bu mesajın tarihsel açılımını gösteren Hz. Muhammed (SAV), bir yandan geleneğin parçası, öte yandan Allah-insan ilişkisinin evrenselliğinin bir yansıması olarak ortaya çıkacaktır. İşte bu durum, bize ilk insan yani Hz. Adem (AS) ve bugün arasında "mesaj"ın sürekli yeni bir dil ile anlamlandırılması gerektiğini anlatmaktadır.

Allah (CC), Hz. Adem'den bu yana tüm insanlarla Peygamberler vasıtasıyla gönderdiği mesajlarla konuşmuştur. Bu mesajların özü, insanların dünyada bulunuşlarının anlamı, varlık, dünya ve evrene dairdir. Her ne kadar Hz. Adem ve Hz. Havva'nın ilk insan olmaları, Allah ile birebir muhataplıkları söz konusuysa da, cennetten düşüş sonrasında varlık, insan, dünya ve evrenin insan için anlamları, bunlarla nasıl ilişki kurulacağı önemli bir problemidir. İşte aslında Allah'ın insanlara mesaj göndermesinin ya da onunla konuşmasının temel amacı da budur.

Bir dünyanın içinde kendisini bulan insan, en başta bu bulunuşunun anlamına dair sorular sorar. Bu bağlamda bütün insanların şu üç temel soruyu sor-

duğunu ve cevap aradığını söyleyebiliriz. 1- Niçin yaşayan bir varlığım? 2- Niçin öleceğim? 3- Yaşamın (varlığın) anlamı nedir?² Nitekim bu soruların içeriğine dikkat edildiğinde, insanın kendisini ve çevresini konumlandırma, anlamlandırma çerçevesinde somutlaştırdığını görmekteyiz.

Allah, Kur'an-ı Kerim'in anlatımıyla tarih boyunca tüm insanlar ya da toplumlarla konuşmuştur. Bir başka deyişle, varlık, insan, bilgi, dünya ve evrene dair anlam dünyası inşa eden mesajlar göndermiştir. Bu mesajları, aynı toplumun içinden, o toplumun dili ile muhatabın kültürel dünyasının sınırları içinde vermiştir. Tarih boyunca toplumlara gönderilen bu mesajda bir süreklilik olduğunu müşahade etmekteyiz. Nitekim Hz. Adem, Hz. Şit, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsa ve nihayet Hz. Muhammed bu sürekliliğin önemli uğrak noktaları olarak Kur'an'ın anlatımına muhatap olurlar. Öte yandan Kur'an-ı Kerim'in her topluma bir peygamber gönderildiğini³ bildirmesi, bizi sayıca bir kesinliğe götürmese de, mesajın tarih boyunca tüm insanlığı kuşatacak bir evrensellikte olduğu sonucunu çıkarmamıza izin vermektedir.

Bilindiği gibi, tarih boyunca farklı peygamberlere sahife ve kitaplar halinde mesajlar gönderilmiştir. Burada dikkat çekilecek birkaç nokta vardır. Birincisi, sahifelerin hepsi büyük kitaplardan önce inmiştir. İlk insana inen sahife sayısı azdır ve bu daha sonra artmıştır. Büyük kitaplar daha sonra inmiştir. İkincisi, büyük kitapların inme dönemi, insanlığın bilgi, kültür ve medeniyet bağlamında birikimlerinin de arttığı zaman dilimi gibi görünmektedir.

Fakat esas burada vurgulanması gereken nokta; tüm bu sahife ve kitaplardaki mesajın evrensel olarak tüm insanlığı kapsayan bir ana tezi bulunmaktadır ki, "tevhid" bu anlamda anahtar bir kavramdır. Tevhid inancının Kur'an'ın ve hatta tarih boyunca bu geleneğin en merkezi ögesi olduğu söylenebilir. Buna göre Hz. Adem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar gelen tevhid geleneği hep aynı tezi savunmaktadır. Bu tez, insanın varlık, bilgi, dünya ve evrenle nasıl ilişki kurulacağına dair özde aynı şeyi söyler. Dolayısıyla Hz. Adem ile Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in söylediklerinde temelde hiçbir farklılık bulunmamaktadır. Sahifeler ve Kitaplar indiği zamanın koşulları açısından bazı formel değişiklikler içerse de, evrensel mesajları açısından ortaktırlar. Meselâ, Hz. Muhammed, kendisinden önceki peygamberleri reddetmez; tam tersine kendisinin de o geleneğin bir parçası olduğunu vurgular. Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim de kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve düzeltici bir şekilde konumlandırılır.

Bütün kitaplar (mesaj) bir toplum ve kültürün içine inmişlerdir. Bu nüzul sırasında toplumda ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel vb. farklı boyutların işlediği ve kurumsallaştığı bir girift ilişkiler ağı söz konusudur. İlahi kitabın mesajının bu ilişkiler ağı içerisinde sağlıklı bir şekilde anlaşılmasında pey-

gamberlerin önemli bir rolü vardı. Peygamberler, mesajın bu evrensel boyutunu kendi kültürel formları ve dili içerisinde toplumlarına beyan etmekteydiler.

Aslında tam da bu noktada -yani vahyin inmesi ile birlikte- ilahi mesaj ile toplumun buluşmasından bahsediyoruz. Mesaj ile toplumun buluşması; mesajın içeriklerinin toplumun diliyle kültür içinde karşılıklarının bulunması ile ancak sağlıklı sonuçlar üretecektir. Bu bağlamda ilahi mesaj, toplumsal olay ve ilişkilerden kopuk olmadığı gibi onunla diyalojik bir ilişkiye sahiptir. Bir başka deyişle, vahiy ve toplum birbirleriyle “bağ”lantı içindedirler. Bu bağlantıları sağlayan olaylar, ihtiyaçlar, tartışmalar, talepler, çatışmalar vb. gibi reel toplumsal hareketliliklerdir. Meselâ; Kur'an-ı Kerim'in nüzülü 23 sene gibi bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiştir. Nüzul sırasına göre âyetler takip edildiğinde, buna o günkü toplumsal yaşamın, sorunların, tartışmaların, çatışmaların eşlik ettiği görülecek; toplumsal yaşamın değişen seyrinin yansıdığı izlenebilecektir. Tam da burada önemli bir noktaya temas etmek gerekmektedir; o da Kur'an-ı Kerim'in o günkü toplumun ihtiyaç, tasavvur ve muhayyilesinde son derece aktüel bir konuma sahip olduğudur. Meselâ; bu aktüaliteye birkaç örnek verelim. Kur'an-ı Kerim'in putlara itirazı, Mekke toplumunun aynı zamanda ekonomik bölüşüm ve paylaşım düzeneği ile siyasi iktidarın adalet mekanizmalarına idi. Kur'an-ı Kerim, “Allah'tan başka ilah yoktur” derken, böyle bir formülasyon üzerinden aslında kendisinin de bağlı olduğu bir geleneğin içinden konuşmakta; kendisini Hz. İbrahim ve Hz. Adem'e bağlamakta ve evrensel bir mesajı hatırlatmaktadır. Burada en başta varlık, bilgi ve değerler konusunda bir üst dili belirleme vardır. Özelde Kur'an-ı Kerim, içine indiği toplumun diliyle, onun kültürel kalıplarını dikkate alarak fakat bu yerelliği aşan bir dille evrensel mesajlarını iletmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in nüzul sürecine baktığımız zaman, inen mesajların birebir toplumsal ihtiyaçlar, tartışmalar içerisinde bir karşılığının olduğunu; daha da önemlisi o günün insanların (inanmayanların bile) gönderilen mesajın ne anlama geldiğini ve neyin talep edildiğini anladıklarını görmekteyiz. İşte bu anlaşılma süreci, belki üzerinde durulması gereken en önemli sorun olarak bugün ortada durmaktadır.

Problem

Kur'an-toplum ilişkisi söz konusu olduğunda, problemin üç boyutunun altını çizmek mümkündür. Bunlar; dinin algılanışı, anlamın güncelliği ve metin-merkezcilik. Kur'an ve toplum, bize en temelde Kur'an gibi ilahi boyutu olan ve aslı itibarıyla genetiğinde “evrensellik” bulunan bir mesaj ile bu mesaja muhatap olan ve çağlar boyunca “değişim”den farklı boyutlarda etki-

lenen bir toplum arasındaki ilişkileri vurgulamaktadır. Dolayısıyla evrensellik ve değişimin karşılıklı ilişkileridir aslında burada söz konusu olan. İnsan ve toplumun yerellik ve tarihsellik içerisinde kendisini ifade eden karakteri, onu sürekli yerellik bağlamı kılabilmekte; bu da evrensel sığrayışı insan ve toplum açısından sorunsala dönüştürebilmektedir. İlahi mesajlar bir yerel içinde ete kemiğe bürünse de, onların yerelliği aşan evrensellik ya da yerellik içine yerleştirilen evrensellik olduğunu bilmeliyiz. İşte tam da bu nokta; Kur'an-toplum diyalogisinin temel zemini olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın mesajlarının ve kavramlarının her dönemde, sosyal karşılıklarının bulunması gerektiği anlaşılmalıdır. İnsanın birikimi artsa da, zaman değişse de bu böyledir. Nitekim Davies'in dediği gibi; "bilginin birikimi, hiçbir zaman kavramların anlamını tüketemez."⁴

Bugün özellikle dinin algılanışında bir problem görünmektedir. Bu problem çerçevesinde kabaca iki boyutun altını çizebiliriz. Birincisi; dinin insan ve toplum kaynaklı olarak modern zamanlardaki daha sosyolojik ve antropolojik bir biçimde tanımlanması. Modern zamanlar, hümanistik bir çerçevede yapılandığı için insanın gittikçe dünyaya egemen olacağı ve Tanrı'nın gerileyeceği beklentisi içinde oldular. Bundan dolayı öncelikle din insanın, kendisini aşan ve kuşatan, üstesinden gelemediği, kavramakta, nüfuz etmekte ve tüketmekte zorlandığı, kendi dışında kalan bir gerçeklik alanı olarak tanımlanmaktadır.⁵ Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim açısından varoluşsal bir çerçevede Allah merkezli tanımlanan dinin yerine antropolojik bir yaklaşımla toplumsal kültürel bir olgu, insan toplumsallığının bir çıktısı olarak kavranır ki, din hayattan çıkar formülasyonu ile kavramsallaştırılır.⁶ Aslında dini topluma irca eden Durkheim ile gerçeklerin üzerini örten bir yanılsama olarak gören Marx'ın yaklaşımları da benzer bir zihin açısını ele vermektedir. Modern zamanların öne çıkardığı bir kavram olarak yapılan Kur'an yorumları ve algılayış biçimleri bunun bir yansıması olarak görülebilir.⁷ Her şeyden önce din, varoluşsal bir mesele olarak kavramsallaştırıldığı zaman, süreçlerin, toplumsallıkların, yerelliklerin bir yansıması olarak görülecektir ki, bugün önemli algılayış sorunlarından birisi budur.

Dinin algılanışındaki problemler, aslında Kur'an'a bakışta belirleyici bir rol oynarlar. Nitekim Kur'an'ın tarihsel bir metin olarak algılanması, netice itibarıyla ilerlemeci ve modernist bir İslam algılayışıyla direk ilintilidir. Dolayısıyla bu bakış açısından anlamın güncelliği üzerine tartışma yapmak çok da anlamlı değildir. Modern zamanların temel felsefi varsayımı, dinin arkaik zamanlara aitliği ile insan ilerledikçe dinin etkinliğini kaybedeceği iddiası üzerine kurulunca, anlamın güncelliği değil yerellik ve tarihsellik aktüel hale gelmektedir. Öte yandan metin-merkezci yaklaşımlarla çoğu zaman anlam, lafzın içeriğine teğet geçebilmektedir.

Kur'an-ı Kerim, bir kültürün, bir anlayışın, bir aklın; dolayısıyla bunların hepsini barındıran bir toplumun içine inmiştir. Bu bağlamda bir yerelin içinden, varlık, bilgi, evren ve insanlığa dair evrenselliği gerçekleştirmiştir. Kur'an-ı Kerim, daha önce de belirttiğimiz gibi bu evrenselliği kendi kavram ve tanımlarında taşımaktadır. İnsanoğlunun değişmez gerçeği olan sosyal değişme ile birlikte, bu evrenselliğin içinde yaşadığımız kültür, anlayış, akıl vb. ortam içinde (bu ister çağımız ve global anlamda tüm dünya isterse yerel anlamda ülkemiz olsun hepsini kapsar) yani bugünkü yerellikler içinde tekrar anlaşılmasına ve karşılıklarının bulunmasına ihtiyaç vardır. Böylece Kur'an-ı Kerim'in kavram, içerik ve hedeflerinin, içinde yaşadığımız toplumdaki karşılıkları bulunabilecektir. Meselâ, ümmet, şirk, tevhid vb. Kur'an'ın kendisine özgü evrensel kavramlarının bugün somut olarak karşılıkları bulunabilecektir. Bizim anlamın güncelliği dediğimiz problem, tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in evrensel mesajının topluma değebilmesi, onun anlam içeriklerinin, karşılıklarının toplumda bulunabilmesi ile mümkün olacaktır. Peki bu sorun bugün nasıl çözülecektir? Buna yönelik öneriler sunabilmek için tarih ve bugün arasındaki mesafede analizler yapmak istiyoruz.

Kur'an-ı Kerim ve İndiği Sosyal Bağlam

Şimdi gelinen noktada bazı araştırmalarla biraz değişmiş olsa da, genel algı; İslam'ın Kur'an'ın nüzülü ile birlikte geçmişten bir kopuşa işaret ettiği şeklindedir. Bu algı her şeyden önce iki bakımdan problemlidir. Birincisi, Kur'an-ı Kerim'in tarih felsefesi Hz. Adem'e (SAV) kadar geri giden sürekli bir geleneğe ve "Hak-Batıl" dikotomisine vurgu yapmaktadır. İkincisi de, sosyolojik olarak toplumsal hayatta bir önceki dönemden her bakımdan bir kopuşun olması söz konusu değildir. İzutsu'nun deyişiyse, İslam öncesi Araplarının doğruyla yanlış ayırt edemediklerine dair iddia, onlara büyük haksızlık anlamına gelmektedir.⁸ Açıkçası bu doğru da değildir. Nitekim "Hz. Peygamber'in cahiliye devri Arapları'nın kültürel yapısını, değerlerini, telakkilerini tamamıyla reddetmediği, İslam'ın temel hükümlerine aykırı olmayan bazı hususları kabul ettiği görülmektedir."⁹ Çünkü toplum için süreklilik esastır. Hatta devrimlerin bile tümüyle öncesinden kopuş olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira toplumlar "şimdi"yi inşa ederlerken, bunu hafızalarındaki öğelerle beslerler.¹⁰ Dolayısıyla süreklilik ve kopuşun toplumsal hayatta birlikte devam eden iki anahtar kavram olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu "sosyal ortam"ın örf, âdet, gelenek, dil, sosyal akıl, sosyal olay ve sorunların hepsini ifade eden bir kavram çerçevesine sahip olduğunu burada belirtmeliyiz.

Bu bağlamda örf, âdet ve gelenekler, Kur'an mesajlarının anlama kavuşmasında bir zemin teşkil ederler. Nitekim Şatıbi, "Kur'an'ı anlamak için gerekli ilimlerden biri de, Kur'an'ın indiği sırada mevcut bulunan söz, fiil ve hareket tarzlarıyla ilgili arap adetlerini bilmektir"¹¹ demektir. Zamanın örf, âdet ve gelenekleriyle ilgili bilgi veren tarih kitapları, hakikaten Kur'an'ın güncel anlamı konusunda katkı sağlamaktadırlar. Günümüzde de Kur'an'ın indiği Mekke ve Medine ortamına dair yazılan kitaplar da önemlidirler.¹²

Sosyal ortamın ilintili olduğu bir diğer başlık dildir. Her şeyden önce dil ve düşünce arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır. Yerleşik bir dil anlayışına göre, dil kısmen ferdin düşünüş ve eylemlerini yansıtan bir ayna görevi ifa eder. Şüphesiz bir dil ile o dilin konuşulduğu kültürün yönleri arasında bazı bağlantıların olması gerekmektedir. Meselâ bir kültürde patatesler önemliyse, patatesler için çok sayıda kelime olması beklenir. Diğer dil görüşü ve düşüncesi ise, bunu tersine çevirmektedir. Burada dil, düşüncelerimizi yansıtan bir ayna görevini görmekten ziyade, düşünce ve algılarımızı bilfiil şekillendiren bir şey olarak değerlendirilmektedir.¹³ Buna göre dil ve düşünce dolayısıyla yaşanan kültür arasında ciddi ilişkiler mevcuttur. Kur'an-ı Kerim'in kullandığı kelimeler de hem dil, hem de bu dilin kültürel içerikleri bakımından birbirleriyle iç içedirler. Nitekim "Kur'an-ı Kerim, Araplar arasında nazil olduğu zaman, onlardan her şahıs ilahın manasının ne olduğunu, Rab ile neyin kastedildiğini anlıyorlardı. Bu iki kelimenin anlattığı bütün manaları kuşatan bir bilgiye sahiptiler."¹⁴ Bu bağlamda vahyedilmiş mesajın güç ve etkisinin, sadece kullanılan kelimelerin kelime anlamlarında değil, aynı zamanda bu anlamların içine dahil edilmiş oldukları gövdede mevcut olduğunu görmekteyiz. Vahyi oluşturan muhteva vahyin nakil aracı olan dilden bağımsız değildir. Bu iki ögeyi-meallerde olduğu gibi- yoksullaştırmadan birbirinden ayırmak mümkün değildir.¹⁵ Anlatılanlar çerçevesinde, Kur'an-ı Kerim'in kullandığı kavramlar ve dilin içinde bulunduğu kültüre değen bir niteliği mevcuttur; ama bu kelime ve kavramların anlam stoku ve içerikleri, evrenselliğe sıçrayıp tüm zamanlara tercüme edilecek bir kapsam ve genişliktedir. Meselâ, "Kur'an kader kelimesini almış; onun kör ve merhametsiz tesadüfi güç anlamını değiştirerek; Kadir, hakim ve Rahim olan Allah anlamına çevirmiştir."¹⁶

Dil, direkt olarak sosyal evrenle ilintilidir. Isutzu'nun da dediği gibi, "Her kelime hazinesi yahut çağrışımsal sistem, deneyimin ham maddesini anlamlı, yorumlanmış bir varlık alanına dönüştüren belirli bir dünya görüşünü temsil ve ihtiva eder."¹⁷ Bu yönden ifade, doğrudan veya dolaylı olarak kasıt, maksat ve saikin müşterek olarak oluşturduğu anlamı taşıyan bir vasıta olduğu kadar, bu anlamın varlığını sürdürdüğü bir vasat olarak da düşünülmelidir.¹⁸ Dolayısıyla sosyal ortam, aynı zamanda bir toplumun olaylara bakış tarzını belirleyen bir sosyal aklı ortaya çıkarır ki, biz buna dönemin ruhu ya da aurası diyebiliriz.

Dolayısıyla her dönemin genel olarak dünyaya bakışı, olayları kavrayışı ve anlamlandırışı vardır. Bunların sahip olduğu arkaplan ve değerlerin, o günkü toplumda yansımaları bulunmaktadır. Cabiri'nin muhayyile diye tanımladığı şey, her toplumun kendisi için kendisini yeniden ürettiği örgütlü bir tasavvur ve idealler yığıdır. Bu muhayyile, özellikle topluluğun kendisini tanımasını, kimlik ve rolleri dağıtmasını, toplumun ihtiyaçlarını ve erişilecek hedeflerini dile getirmesini sağlamaya çalışan bir muhayyiledir.¹⁹ Bundan dolayı “metinlerin gönderildiği konjonktürel ortam ne ölçüde bilinirse, o derece metnin anlam kayması azalır ve metnin anlaşılma ve yorumlanma debisi yükselir.”²⁰ Meselâ, şirki anlamak için o dönemin putperestliğinin tarihi ve sosyal arkaplanını bilmek önemlidir. Meselâ, Cahiliye dönemi putperestliğine baktığımız zaman, yabancı tesirlere, bilhassa Güney Arabistan tesirlerine dayanan yıldızlara tapmanın ve aynı zamanda kahramanlara tapmanın her çeşit izlerini görmek mümkündür.²¹

Tam da bu noktada, nüzul sebeplerinin âyetlerin anlam çerçevelerinin belirlenmesinde önemli rolleri olduğunu belirtmeliyiz. Şatibi'ye göre “nüzul sebeplerini bilmemek, şüphe ve çıkmazlar içerisine düşülmesine yol açar, aslında zahir olan nassları mücmel hale sokar ve bunun sonucunda ihtilaflar doğar.”²² Watt'a göre de, Kur'an'ın birçok âyeti, hicretten önce Mekke putperestlerine ve daha sonra Medineli Yahudilerin muhalefetine, Bedir ve Uhud savaşları gibi Müslüman cemaatin ortak faaliyetlerine işaret etmektedir. Kur'an âyetlerinin nazil olduğu sırada, Müslüman olanlar için âyetlerin nelere atıfta buldukları konusu apaçık ortada olan bir husustu.²³ Dolayısıyla nüzul sebeplerinin, nüzul dönemi şartlarını içinde taşıyan bir nitelikle kavranması gerektiği ortadadır. Bu açıdan nüzul dönemi şartları ile kastedilenin nüzul sebepleri olmadığının burada özellikle altını çizmeliyiz. Nüzul dönemi şartları ile kast edilen, dönemin ve ortamın kendisidir. Nüzul sebeplerinde olduğu gibi, âyetlerin inmesine neden olan ferdi olaylar değildir. Burada nüzul dönemi ile kast edilen toplumu şekillendiren genel küllî olaylardır, olgulardır. Toplumun ticaret hayatı, aile düzeni, toplumsal yapılanma, siyasi yapılanma, dini ve ahlaki değer yargılarıdır.²⁴ Böylece, nüzul sebeplerinin sosyal ortamları kopmaz bağı karşımıza çıkmış olmaktadır.

Değişim ve Anlamın Güncelliği

İlahi mesajın toplumla buluşması demek, her şeyden önce Bâki olan bir varlıkla fani olan insanın “anlaşma”sı demektir. Bir başka deyişle, Allah'ın insanlara kelamını göndermesi, bir peygamber aracılığıyla konuşmasıdır. Burada öncelikle mahiyet farkı olan iki varlıktan yani Allah ve insandan bahsediyoruz. Bu kelamın insan nezdinde bir “anlam”a dönüşmesi, hiç şüphesiz

belli bir cehdi gerektirir. Ancak toplumda ilahi kelamı “anlama”nın dil, ortam, kültür vb. dolayından geçerek ortaya çıkması söz konusudur. Bu da, “anlam”ın çok faktörlü vasıta ve vasatlarla bağlantısı ya da ilintisinden söz etmeyi gerektirir. Belki “değişim”, ilahi mesajın anlaşılması ve güncelliği açısından üzerinde durulması gereken bir diğer (f)aktördür.

Zaman geçtikçe sosyal ortam, dil, bakış, formlar vb. birçok unsur değişmektedir. Ayrıca kültür, sosyal ortam, dil ve formlar sadece aynı toplumda zaman içinde değil, toplumdaki topluma da değişmektedir. Tüm bu faktörleri biz “yerel”likler şeklinde ifade edebiliriz. Bu realite, ilahi mesajın evrensel ilkelerinin farklı yerellikler içinde nasıl ifade ve anlama kavuşacağını sorun-sallaştırmaktadır. Dolayısıyla her değişim, anlamın güncelliğine dair yeni yorumlar ve saptamayı zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı ilahi mesajın “anlam”ına dair arayışların süreklilik arz ettiğini söyleyebiliriz.

Nasr Hamid Ebu Zeyd, bizim “evrensel” ve “yerel” ilişkisi içinde anlatmaya çalıştığımızı, bir başka boyutuyla anlam ve amaç kelimeleri etrafında içeriklendirmeye uğraşmaktadır. Ona göre, “anlam ile amaç arasındaki fark, birbirinden kopuk olmayan iki boyut üzerinde yoğunlaşır: Birinci boyut; anlamın tarihsel bir özellik taşıyor olmasıdır; yani anlam ancak dahili dilsel bağlam ile harici sosyo-kültürel bağlamın tam olarak bilinmesiyle elde edilebilir. Amaç ise, anlama yapışık olmakla birlikte çağdaş bir karakter taşır. Yani metnin doğduğu asrın dışında bir asra ait okumadan elde edilir.²⁵ Her ne kadar burada Ebu Zeyd’in yaklaşımında tarihselci bir tını varsa da, anlam ve amaç arasında kurduğu ilintiyi görmek gerekir.

Dolayısıyla sosyal değişimlerle birlikte, temel amacın o günkü anlayışlar içerisinde gerçekleştirilmesi esas hedeftir. Bu bağlamda tarih boyunca “değişim”in ilahi mesajla bağlantılı olarak etkili bir faktör olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Nitekim “belirli bir toplumun dilinde şekillendirilmiş mesaj yanlış anlaşılma veya yanlış yorumlanmaya düştüğünde ilahi gaye ve temel prensipler etkilenmiş olacağından, ilahi vahyin aynı ihtiyaçtan ötürü yeniden beyanı söz konusudur. Buna dildeki değişme ve/veya kitlevi göçler neticesinde mesajın anlamına ulaşamaması sebep olabilir. Değişimin tahribatı sonucunda, geçmişteki kutsal mesajın mahiyeti, Allah’ın insanlarla haberleşme vasıtası olan peygamberlerin tekrarını gerektirmiştir.”²⁶

Değişim aynı peygamberin vahiy alma sürecinde de etkilidir. Nitekim 23 sene içerisinde mesajların değişen sosyal koşulları dikkate aldığı bir gerçektir. Meselâ; ilk nazil olan surelerde kısa hacimlerinin gereği olarak konuların esasına dair özlü açıklamalar yapılmış, zamanla surelerin genişlemesi nisbetinde bildirimlerde ayrıntılara gidilmiştir. Ana gayeler denilen ve bütün dinlerin ortak amaçları olarak görülen din, can, mal, akıl ve nesebin korun-

ması hususundaki temel hükümlerle fazilet ve ahlak prensipleri de Mekki surelerin ağırlıklı konuları olarak görülür. Mekke Devri'nin son yıllarında Mekke Arapları'nın dışında yeni muhataplar da söz konusu olduğundan bu dönemde gelen surelerin üslup ve muhtevasında da değişmeler olduğu görülmektedir. Medine şartlarında ortaya çıkan yeni düzen içerisinde giderek belirginleşen hukuki ve siyasi yapıya paralel olarak vahiy de gittikçe artan ölçüde normatif bir değer kazanmış, Hz. Muhammed'in şahsiyeti peygamberlik nüfuzu yanında siyasi liderlik nüfuzuyla da donatılmış, müminlerin iç meselelerinin çözümündeki rolü belirgin bir şekilde ortaya konmuştur.²⁷ Hz. Muhammed (SAV) son peygamber olduğuna göre, Kur'an-ı Kerim'in mesajındaki ilkelerin "evrensel" boyutu ve anlam(an)ın güncelliği esas odaklanması gereken nokta olmalıdır. Meselâ, putperestlik ve şirkin o döneme mahsus olduğu ve tarihsel görüldüğü düşünülebilir ya da Kur'an-ı Kerim'in anlatımlarından böyle bir sonuç çıkarılabilir. Halbuki evrensel boyutu olmayan hususların, dünya durdukça insanlara din kitabı olacak ve sadece Araplara değil bütün insanlığa hitap eden Kur'an-ı Kerim'de yer alması düşünülemez. O halde önemli olan Arapların putlarına tapmalarının şekli değil, niteliği ve söz konusu putlardan beklentileridir. İşin evrensellik boyutu da burada yatmaktadır.²⁸ Bu durum "şirk" in insan toplumlarında gözlemlenen evrensel bir olgu olduğunu; ancak şirkin somut toplumsal karşılıklarının ve anlamlarının zaman ve mekana göre değişebileceğini anlatmaktadır. Benzer bir şeyi tevhid ilkesi için de söz konusu edebiliriz. Söz gelimi; Faruki'nin tevhidi açıklarken modern zamanların bilgi ve yaklaşımlarını dikkate alması ²⁹, anlam(an)ın güncelliği açısından iyi bir örnek olabilir.

Buraya kadar aslında "değişim" i merkeze alarak değişim-vahiy ilişkisine değindik. Fakat meselenin bir başka boyutu, ilahi mesajın toplumda meydana getirdiği değişimlerdir. Doğrusu, bunun belki en güzel örneği vahiy süresince Hz. Peygamber ve etrafındaki değişimdir; Medine toplumdur. Fakat bundan öte Kur'an-ı Kerim'in topluma önerdiği kavramlar, yeni sosyolojik yapılaşmalar oluşturmuştur. Buna da Kur'an önderlik etmiştir. Meselâ, "İslam ümmetinin kalbinde, kasaba iken şehir haline gelen Yesrib'de sahneye çıkan cemaatlerin tümü Kur'an'ın -ya da nassın- toplumla tarihi buluşmasından meydana gelmiştir. Cemaatlerin ortaya çıkışı, bazen doğrudan ve kimi zaman da dolaylı olmuştur. Kur'an şehir toplumu içinde nice ufak tefek cemaatlere kaynaklık etmiştir. Söz gelimi; Muhacirler, Ensar ve Kurra gibi. "³⁰

Kur'an-Toplum Diyalojisi

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde iki önemli noktanın burada önemine binaen altını çizmeliyiz. Birincisi, genelde ilahi mesaj özelde Kur'an ile toplum

arasında bir ilişki vardır. Bir başka deyişle, Kur'an bir süreç içerisinde topluma değen ve onun ihtiyaç, algı ve tepkilerini dikkate alan ve bu çerçevede âyetleri nazil olup biraraya gelen bir kitaptır. İkincisi de, zamanla meydana gelen değışimler Kur'an'ın içinde yaşanan toplumun yerelliğı içinde anlam(an)ın güncelliğini gerekli kılmaktadır. Günümüzde (özellikle son bir kaç yüzyılda yaşanan yenilgi koşullarında) Kur'an'ı bugünün insanının anlam dünyasında ifadesi ve bilhassa Kur'an'ın toplumla kopmaz ilişkisi ciddi bir sorunsala dönüşmüştür. Bu bağlamda sorunlara çözüm getirmek amacıyla bazı yaklaşımlar sunulmuştur. Bu yaklaşımlardan bazılarına konumuzla bağlantıları açısından değinmek istiyoruz.

Fazlur Rahman Kur'an mesajının evrenselliğine vurgu yaparken, geçmişle bugün arasındaki mesafede değışimi görmekte ve aslı itibarıyla anlamın güncelliğine geçmek istemektedir. Fazlur Rahman, bunu bir zihin ve yorumlama sürecinden geçirerek elde etmektedir. Onun önerdiği yorumlama süreci, öncelikle bugün ile dün arasındaki ikili bir hareketi içermektedir. Buna göre, Kur'an'ın indirildiğı zamana gitmeli; sonra tekrar oradan kendi zamanımıza dönülmelidir. Bu durumda görüyoruz ki, Kur'an'ın iniş ve İslam toplumunun oluşumu, tarihi bir ortamda ve sosyo-kültürel bir gelişim karşısında cereyan etmiştir. Kur'an bu duruma bir cevaptır; ve çoğunlukla somut tarihi olaylar içerisinde karşılaşılan belli sorunlara cevap teşkil eden, ahlaki, dini ve toplumsal hükümleri/buyrukları içermekte ve şu işlemleri gerektirmektedir. Birincisi, nazil olduğu zamanın, konu ile ilgili mevcut sosyal şartlarını göz önünde tutarak, Kur'an'ın somut olayları ele alışından, bir bütün olarak Kur'an'ın hedeflediğı genel ilkelere doğru hareket etmektir. İkincisi, bu genelleme düzeyinden, günümüzde geçerli olan, konu ile ilgili mevcut toplum şartlarını göz önünde tutarak şu anda uygulanmak istenen özel yasamaya doğru hareket etmektir.³¹ Fazlur Rahman'ın bu yaklaşımı, yukarıdan beri analiz etmeye çalıştığımız şekilde sosyal ortam ve yerellikleri dikkate almakla birlikte, Kur'an'ın evrensel mesajını merkeze almakta ve anlamın güncelliğini incelemektedir. Fazlur Rahman'ın katkısı; hem değışim, sosyal ortam, dil, algı vb. anahtar kavramlarını Kur'an'ın doğru ve güncel anlamı açısından analizlerine dahil etmek, hem de naklin yanında aklın imkanlarını seferber etmek şeklinde olmuştur. Fazlur Rahman "mekasid" ve "amaç" ilkeleri üzerinde durarak, bugünün toplumu ve buna bağlı olarak Kur'an'ın çağdaş analizlerini incelemiştir.

Kur'an ve toplum ilişkisine dair bazı yaklaşımlar, özü itibarıyla daha antropolojik bir bakış merkeze taşıyor görünmektedir. Meselâ, Nasr Hamid Ebu Zeyd, "Dinsel düşüncenin yegane endişesi ve temel hareket noktası olarak metinlerin sahibini -Allah'ı- nazar-ı dikkatine almasına karşın, alıcıyı sosyal ve tarihsel tüm kuşatılmışlığıyla insanı- başlangıç ve bitiş noktası olarak gör-

düğünü söylemektedir. Dinsel düşüncenin açmazı, ilahi tabiat ve beşeri tabiat ve bunların birbiriyle ilişkisi hakkında, işe akidevi ve mezhebi tasavvurlardan başlaması ve daha sonra dinsel metinleri, yalnızca bu tasavvurları ve inançları dile getiren bir yaklaşımla ele almasıdır. Diğer bir ifadeyle, mananın metne hariçten dayatıldığı ifade edilmektedir. Kaçınılmaz olarak bu mana, dinsel düşüncenin, aynı zamanda ezeli-ebedi bir karakter de verebilmek için metafizik bir elbise giydirmeye çalıştığı, beşeri, tarihsel, bir anlamdan ibaret olarak yorumlanmaktadır.³²

Hasan Hanefi ise, Kur'an'ın anlaşılması ve ve güncellenmesinde çağdaş sorunlar ve toplumu merkeze alarak önerilerde bulunmaktadır. O, metin-realite anahtar kavramları ve bunlar arasındaki ilişkilerden yola çıkarak Kur'an ve toplum ilişkisini çözümlenmektedir. Hanefi, “Öyle ki aç birine göre Allah, somundur; köleye göre özgürlük, mazluma göre adalet, sevgiden/şefkatten yoksun olan kişiye göre sevgi, duyguları bastırılmış olan kişiye göre onların tatmin edilmesidir; yani çoğu durumda Allah, ezilenlerin haykırışıdır, Allah hurafeden çıkmış bir toplumda ilimdir, geri kalmışlıktan çıkmış bir diğer toplumda ise ilerlemedir”³³ derken, dikkat edilirse günümüz insanlığının önemli sorunları ve tartışma konuları olan yoksulluk, özgürlük, sevgi ve ilerleme gibi anahtar kavramlar üzerinden analiz yapmaya çalışmaktadır.

Hanefi'ye göre, klasik geleneğimiz, galibiyet/zafer anında inşa edilmiş, yaratılmış bir gelenektir. Oysa şu an bir anlamda yenilgi anında bulunmaktayız. Şu anda öncesinden farklı bir dünyada bambaşka sorunlarla ve şartlarla karşı karşıyayız. Tanrı sorunu var; Dünya Ticaret Merkezi'nin temsil ettiği güce dayalı hegemonya kurma sorunu var; ve tabii küreselleşme gibi karışık bir sorun var. Geleneksel yaklaşımda bütün sistemler metinden gerçekliğe doğru yola koyularak her şeye başlamayı yeğlemişler. Hanefi ise bunun tersini savunmaktadır. Onun ilgisi, gerçeklikten metne gitmek şeklinde özetlenebilir. Kur'an, dokunulmaz; hayatın, zamanın ve mekanın dışında olması gereken bir kitap değildir; tam tersine Kur'an zaman ve mekanla kayıtlı olarak ortaya çıkan soru(n)lara cevap olarak nazil olmuş bir kitaptır. Bu çerçevede Hz. Peygamber üzerinden Kur'an'a yöneltilmiş sorular vardır. Meselâ; “yeselüneke ani'l-enfâl” (Sana ganimetlerden soruyorlar) gibi. Bu sorular zaman ve mekanla kayıtlı olarak o döneme mahsus sorunları dile getirmektedir. Hanefi'ye göre burada realite olan “Enfal”den metne gidilmiş; yani Kur'an'a soru sorulmuştur. O, aynı şeyin anlam(an)ın güncellenmesi için bugün de yapılması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre bugün de Kur'an'a realiteden (sosyal sorunlar ve olaylardan hareketle) şu sorular sorulabilir: “Yeselüneke ani'l-isti'mar” (Sana Sömürgecilikten soruyorlar). İşter çağın büyük sorunlarından başlamak gerekiyor. Hanefi'ye göre, Kur'an'ın bugün için bizden istediği budur.³⁴

Sonuç Yerine

“Kur’an-ı Kerim, tarihin bir döneminde Arap toplumuna yirmi üç sene gibi bir zaman dilimi içerisinde indi.” Bu cümlenin geçmişten günümüze Kur’an-ı Kerim’in anlaşılması bağlamında yapılan bazı tartışmaların altını çizdiğini görürüz. Bunlar; evrensellik-yerellik, zaman açısından evrensellik-tarihsellik ve vahiy-toplum arasındaki diyalojik ilişki. Allah (CC)’ın Kur’an-ı Kerim’i total olarak topluma göndermediği gerçeği, toplumsal değişme ve gelişme ilkeleriyle uyumlu bir süreci ifade etmektedir. Diğer yandan Hz. Peygamber (SAV) zamanında yaşanan sosyal olayların vahyin iniş süreciyle direkt bir ilinti içinde olması söz konusudur. Böylece toplum ile vahiy arasında diyalojik bir ilişki varolagelmıştır. Bu çerçevede o dönemde yaşayan insanlar tarafından âyetlerin sosyal bağlamı, oturduğu toplumsal zemin ve ilişkiler net bir şekilde anlaşılmaktadır. Aslında tam da bu nokta, tarihin her döneminde yinelenen bir metodolojiye işaret etmektedir. Çünkü dönemler değiştiçe âyetlerin ilk indiği sosyal bağlam kaybedilmekte ve Kur’an-ı Kerim’in nasıl sağlıklı bir şekilde anlaşılacağı sorunu ise güncelliğini korumaya devam etmektedir.

Bugün yaşadığımız dünyada soru ve sorunlar gerek formel olarak gerekse içerik olarak farklılaşmış ve değişmiştir. Ancak Kur’an-ı Kerim’in çok farklı boyutlarda evrenselliği ve evrensel ilkeleri içermesi, onu şartlar nasıl değişirse değişsin bir “imkan” kılmaktadır. Ancak bu imkanın “mümkün”e dönüşümü, toplumla vahiy arasındaki diyalojik ilişkiyi yeniden kurmakla gerçekleştirilecektir. Vahiyle toplumun diyalojik ilişkiye girmesi, sosyal bağlamı gözardı etmeden vahiyle toplumsal realite arasındaki mesafeyi kapatmak demektir. Bunun iki boyutu vardır. İlki, vahiy bugüne yaklaştırmak, yani metni bugünün yaşam tecrübesi, soruları ve sorunları içinde anlamlandırmaktır. Diğeri ise, vahyin indiği dönemden başlayarak bugüne kadar gelen süreci tüm birikim, donanım ve enstrümanlarıyla metnin anlaşılmasına yığınak yapacak şekilde yeniden okumak ve değerlendirmektir. Birinci boyut güncelliği vurgularken, ikinci boyut orijin, gelenek ve sürekliliğe işaret etmektedir. Dolayısıyla tarih, zaman ve güncellik arasındaki bağ da kaybedilmemiş olacaktır.

Doğrusu bugün Kur’an’ı okuma ve anlamadaki en temel problemin, realite ile metin arasındaki kopukluk olduğunu söyleyebiliriz. Bu okuma biçiminde metin ile toplum arasındaki bağlantı ve sosyal bağlam kaybolmakta; metnin mevcut realite içerisinde hangi düşünsel çerçeve ve pratiklere tekabül edeceği soruna dönüşmekte ve ister istemez anakronik bir durum ortaya çıkmaktadır. Halbuki Kur’an-ı Kerim’in indiği dönemde vahyin güncelle olan kopmaz bağı, metnin sosyal realiteyle olan bağlantısıyla sıkı sıkıya ilintilidir.

Biz realite ile metin arasında diyalojik ilişkinin önemli olduğunu; anlam(an)ın güncelliği için reel soru(n)ları dile getirmenin gerekliliğini savunmaktayız. Bunu birkaç boyuta dikkat çekmeye çalışarak yapacağız. Öncelikle Hasan Hanefi'nin Kur'an'ın anlaşılması bağlamında önerdiği “realiteden metne gitme”yi başlangıç noktası alacağız. Böylece Kur'an-ı Kerim'e güncel soru ve sorunlarımızı yönelteceğiz. Bizim metodolojik olarak katkımız bu noktadan sonra başlayacaktır. Kur'an'a sorduğumuz ve bu çerçevede ürettiğimiz cevapları tekrar metne giderek sağlamasını yapacak; böylece metin ile realite arasında karşılıklı bir ilişki kurulacaktır. Diğer yandan Kur'an'a sorduğumuz sorularımıza cevap üretirken orijin, tarih, zaman ve gelenekle bağlantıları kurularak, cevabın birikim, donanım, tarih, gelenek ve orijinle olan kopukluğu önlenecektir. Böylece modern zamanlarda yaşanan gelenekselcilikle-modernlik arasındaki gelgitler ve kategorileştirme zafiyeti de aşılabilecektir.

Fakat burada özellikle birkaç noktaya değinmeliyiz. Realiteden metne giderek tamamen realitenin merkeze alındığı bir anlam üretmede Kur'an'ın antropolojik bir okumasının öne çıkma riski bulunmaktadır ki, gerek Hanefi gerekse Ebu Zeyd'in yaklaşımlarında bu tür tınıları görmekteyiz. Diğer yandan realiteden metne giderek yapılan üretimlerin tekrar metin ile kontrol edilmesi (ki Hanefi bunu yapmamaktadır), metne rağmen ve metinden kopuk sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Bu açıdan metinle kontrol, Kur'an-toplum diyalojisinin sağlıklı olarak gerçekleşmesi bakımından ciddi bir işlemdir.

Bugün geldiğimiz noktada, ya geçmiş ve geleneği tekrar, ya da bu handikapı aşmak üzere tarihselci, antropolojik yaklaşım vb.ile mesajın sabitelerden arındırılması, geleneği tamamen red gibi tutumlar içine girilmektedir. Bugün Kur'an ile toplum arasındaki diyalojik ilişkinin sağlanması, güncel ve hayati soru(n)ların (hayata değen güncel soru(n)ların) metinle bağlantılı olarak analizini zorunlu kılmaktadır. Fakat bu diyalojik ilişkinin metnin otoritesini tahrip etmemesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde sömürüden, küresel adaletsizliğe kadar bir dizi soruna Kur'an cevap vermiş olacaktır.

Kaynakça

- Atay, Tayfun: *Din Hayattan Çıkar-Antropolojik Denemeler*, 2. baskı, İstanbul, 2009.
- Chevalier, Jean: “Din Fenomeni”, *Din Fenomeni*, Çev. Mehmet Aydın, Konya, Din Bilimleri Yay., 1993.
- Condon, John C.: *Kelimelerin Büyülü Dünyası-Anlambilim ve İletişim*, Çev. Murat Çiftkaya, 2. Baskı, İst., İnsan Yay., 1998.
- Connerton, Paul: *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, Çev. Alaeddin Şenel, İst., Ayrıntı Yay., 1999.
- Çağrı, Mustafa: “Kur'an-Muhtevası”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara, T.D.V. Yay., 2002.

- Davies, Merrly Wyn: İslami Antropolojinin Oluşturulması-Kendimizi ve Başkalarını Tanımak, Çev. Tayfun Doğukargın, İst., Endülüs Yay., 1991.
- Eaton, Gai: İslam ve İnsanlığın Kaderi, Çev. İhsan Durdu, İst., İnsan Yay., 1992.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid: Dinsel Söylemin Eleştirisi-Dinsel Metinleri Anlamada Bilimsel Bir Yönteme Doğru, Çev. Fethi Ahmet Polat, Ankara, Kitabiyat Yay., 2002.
- El-Câbiri, M. Âbid: İslam'da Siyasal Akıl, Çev. Vecdi Akyüz, İst., Kitabevi Yay., 1997.
- Faruki, İsmail R.-Faruki, L.L.:İslam Kültür Atlası, Çev. M.Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu, 3. Baskı, İst., İnkılab Yay., 1999.
- Faruki, İsmail Raci: Tevhid, Çev. Dilaver Yardım, Latif Boyacı, 2. Baskı, İst., İnsan Yay., 1995.
- Fayda, Mustafa: "Cahiliye", İslam Ansiklopedisi, c. 7, İst., T.D.V. Yay., 1993.
- Fazlur Rahman: Ana Konularıyla Kur'an, Çev. Alparslan Açıkgenç, 5. baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay., 1999.
- Fazlur Rahman: İslam ve Çağdaşlık-Fikri Bir Geleneğin Değişimi, Çev. Alparslan Açıkgenç-M.Hayri Kırbaoğlu, 6. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay., 2010.
- Gökkır, Bilal: "Müzakere-Nüzul Dönemi Şartlarının Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Yeri", Kur'an Öncesi Mekke Toplumu, İstanbul, y.y., 2011.
- Görgün, Tahsin: Anlam ve Yorum-Dini Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması, İst., Gelenek Yay., 2003.
- Günaltay, M. Şemsettin: İslam Öncesi Arap Tarihi, Sad. M. Mahfuz Söylemez, Ankara, Ankara Okulu Yay., 2006.
- Hanefi, Hasan: "Geleneği Yenilemek Zorundayız (Röportaj)", Umran, Kon. Yusuf Kaplan, S. 91, İstanbul, 2002.
- Hanefi, Hasan: Gelenek ve Yenilenme, Çev. M. Emin Maşalı, Ankara, Otto Yay., 2011.
- Izutsu, Toshihiko: Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, Çev. Selahattin Ayaz, İst., Pınar Yay., 2010.
- İbn Al-Kalbi: Putlar Kitabı, Çev. Beyza Bilgin, İst., Pınar Yay., 2003.
- Kırca, Celal: "Bir Anlama Sorunu Olarak Kur'an Yorumlarında Rasyonalizasyon", Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İstanbul, 2010.
- Komisyon: Kur'an Öncesi Mekke Toplumu, İstanbul, İstanbul B.Şehir Belediyesi Yay., 2011.
- Kur'an-ı Kerim
- Mevdudi: Kur'an'a Göre Dört Terim, Çev. Osman Cilacı-İsmail Kaya, 17. Baskı, İst., Beyan Yay., 1991.
- Seyyid, Rıdvan: İslam'da Cemaatler Kavramı, Çev. Mehmet Can, İst., Endülüs Yay., 1991.
- Şatibi: El-Muvafakat, Çev. Mehmet Erdoğan, c. 3, İst., İz Yay., 1993.
- Şimşek, M. Sait: Kur'an'ın Ana Konuları, 3. Baskı, İst., Beyan Yay., t.y.
- Tan, Zeki: "Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve âdetlerini Bilmenin Kur'an'ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği", Kur'an Öncesi Mekke Toplumu, İstanbul, 2011.
- Watt, Montgomery: Modern Dünyada İslam Vahyi, Çev. Mehmet S. Aydın, Ankara, Hülbe Yay., 1982.

Notlar

- 1 Merrly Wyn Davies, İslami Antropolojinin Oluşturulması-Kendimizi ve Başkalarını Tanımak, Çev. Tayfun Doğukargın, İst., Endülüs Yay., 1991, s. 138.
- 2 Jean Chevalier, "Din Fenomeni", Din Fenomeni, Çev. Mehmet Aydın, Konya, Din Bilimleri Yay., 1993, s. 13.

- ³ 16/Nahl, 36.
- ⁴ Merrly Wyn Davies, a.g.e., s. 85.
- ⁵ Tayfun Atay, *Din Hayattan Çıkar-Antropolojik Denemeler*, 2. baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2009, s. 17.
- ⁶ Tayfun Atay, a.g.e., s. 26.
- ⁷ Rasyonel yorum ve anlama örnekleri için bkz. Celal Kırca, "Bir Anlama Sorunu Olarak Kur'an Yorumlarında Rasyonalizasyon", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İstanbul, 2010, ss. 195-204.
- ⁸ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, İst., Pınar Yay., 2010, s. 99.
- ⁹ Mustafa Fayda, "Cahiliye", *İslam Ansiklopedisi*, c. 7, İst., T.D.V. Yay., 1993, s. 18.
- ¹⁰ Bkz. Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, Çev. Alaeddin Şenel, İst., Ayrıntı Yay., 1999.
- ¹¹ Şatibi, *El-Muvafakat*, Çev. Mehmet Erdoğan, c. 3, İst., İz Yay., 1993, s. 335.
- ¹² Meselâ bkz. M. Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, Sad. M. Mahfuz Söylemez, Ankara, Ankara Okulu Yay., 2006; Komisyon, *Kur'an Öncesi Mekke Toplumu*, İstanbul, İstanbul B.Şehir Belediyesi Yay., 2011.
- ¹³ John C. Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası-Anlambilim ve İletişim*, Çev. Murat Çiftkaya, 2. Baskı, İst., İnsan Yay., 1998, s. 60.
- ¹⁴ Mevdudi, *Kur'an'a Göre Dört Terim*, Çev. Osman Cilacı-İsmail Kaya, 17. Baskı, İst., Beyan Yay., 1991, s. 10.
- ¹⁵ Gai Eaton, *İslam ve İnsanlığın Kaderi*, Çev. İhsan Durdu, İst., İnsan Yay., 1992, s. 139.
- ¹⁶ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Çev. Alparslan Açıkgenç, 5. baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay., 1999, s. 43.
- ¹⁷ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, İst., Pınar Yay., 2010, s. 54.
- ¹⁸ Tahsin Görgün, *Anlam ve Yorum-Dini Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması*, İst., Gelecek Yay., 2003, s. 148.
- ¹⁹ M. Âbid El-Câbiri, *İslam'da Siyasal Akıl*, Çev. Vecdi Akyüz, İst., Kitabevi Yay., 1997, s. 28-29.
- ²⁰ Zeki Tan, "Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve âdetlerini Bilmenin Kur'an'ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği", *Kur'an Öncesi Mekke Toplumu*, İstanbul, 2011, s. 27.
- ²¹ İbn Al-Kalbi, *Putlar Kitabı*, Çev. Beyza Bilgin, İst., Pınar Yay., 2003, s. 24.
- ²² Şatibi, *El-Muvafakat*, Çev. Mehmet Erdoğan, c. 3, İst., İz Yay., 1993, s. 331-332.
- ²³ Montgomery Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, Çev. Mehmet S. Aydın, Ankara, Hülbe Yay., 1982, s. 103.
- ²⁴ Bilal Gökkır, "Müzakere-Nüzul Dönemi Şartlarının Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Yeri", *Kur'an Öncesi Mekke Toplumu*, İstanbul, y.y., 2011, s. 120.
- ²⁵ Nasr Hamid Ebu Zeyd, *Dinsel Söylemin Eleştirisi-Dinsel Metinleri Anlamada Bilimsel Bir Yönteme Doğru*, Çev. Fethi Ahmet Polat, Ankara, Kitabiyat Yay., 2002, s. 204.
- ²⁶ İsmail R. El-Faruki-Luis Lamia El-Faruki, *İslam Kültür Atlası*, Çev. M.Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu, 3. Baskı, İst., İnkılab Yay., 1999, s. 125.
- ²⁷ Mustafa Çağrıç, "Kur'an-Muhtevası", *İslam Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara, T.D.V. Yay., 2002, s. 391-393.
- ²⁸ M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 3. Baskı, İst., Beyan Yay., t.y., s. 42-43.

- ²⁹ Bkz. İsmail Raci Faruki, *Tevhid*, Çev. Dilaver Yardım, Latif Boyacı, 2. Baskı, İst., İnsan Yay., 1995, s. 58.
- ³⁰ Rıdvan Seyyid, *İslam'da Cemaatler Kavramı*, Çev. Mehmet Can, İst., Endülüs Yay., 1991, s. 17.
- ³¹ Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık-Fikri Bir Geleneğin Değişimi*, Çev. Alparslan Açıkgenç-M.Hayri Kırbaoğlu, 6. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay., 2010, ss. 62-80.
- ³² Nasr Hamid Ebu Zeyd, *Dinsel Söylemin Eleştirisi-Dinsel Metinleri Anlamada Bilimsel Bir Yönteme Doğru*, Çev. Fethi Ahmet Polat, Ankara, Kitabiyat Yay., 2002, s. 179.
- ³³ Hasan Hanefi, *Gelenek ve Yenilenme*, Çev. M. Emin Maşalı, Ankara, Otto Yay., 2011, s. 146.
- ³⁴ Hasan Hanefi, "Geleneği Yenilemek Zorundayız (Röportaj)", Umran, Kon. Yusuf Kaplan, S. 91, İstanbul, 2002, ss. 24-27.